

Het nemen van morele beslissingen door tweetalige volwassenen.

Bachelorscriptie Nederlandse Taal en Cultuur

Abstract

Mensen staan dagelijks voor dilemma's. Dit kan relatief om kleine dilemma's gaan, maar ook om grotere morele dilemma's, die verregaande gevolgen kunnen hebben. Uit voorgaand onderzoek blijkt dat het uitmaakt of participanten een moreel dilemma krijgen voorgelegd in de moedertaal (L1) of een vreemde taal (L2) (Costa et al., 2014). In de L2 bleken participanten meer utilitaristische beslissingen (rationele beslissingen die de belangen van het grotere goed behartigen) tegenover deontologische beslissing (emotionele beslissingen die de rechten van een individu beschermen) te nemen dan in de L1 (het zogenaamde *Foreign Language Effect, FLE*).

In dit onderzoek werd onderzocht of het *FLE* gerepliceerd kon worden voor het taalpaar Nederlands en Engels bij 153 Nederlands-Engelse tweetaligen. Hierbij werd bekeken of het type dilemma (persoonlijk vs. onpersoonlijk) en de modaliteit (auditief vs. visueel), waarin de dilemma's werden aangeboden, invloed hebben op het nemen van morele beslissingen. Uit de resultaten bleek dat in het Engels meer utilitaristische beslissingen gemaakt werden dan in het Nederlands, wat het *FLE* bevestigt. Daarnaast bleek de modaliteit ook van invloed: er werden meer utilitaristische beslissingen genomen in het visuele deel van het experiment ten opzichte van het auditieve deel. Deze bevindingen laten zien dat het *Foreign Language Effect* ook optreedt bij taalparen, waarbij de participanten een hoge taalvaardigheid bezitten van de L2.

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘Het nemen van morele beslissingen door volwassenen’. Deze scriptie is geschreven ter afsluiting van de bachelor Nederlandse Taal en Cultuur aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Van september 2018 tot en met januari 2019 heb ik, samen met mijn groepsgenoten Esmée Broek, Ellen Vos en Lara Stricker, het onderzoek dat ten gronde ligt aan deze scriptie uitgevoerd. Ik wil hen dan ook bedanken voor de prettige samenwerking de afgelopen maanden.

Het onderzoek had niet uitgevoerd kunnen worden zonder de intensieve begeleiding van mijn scriptiebegeleidster, dr. Susanne Brouwer. Zij stond altijd voor mij en de rest van de scriptiewerkgroep klaar en heeft ons enorm geholpen met de opzet en uitwerking van het experiment. Ik wil haar op deze manier bedanken voor de fijne begeleiding. Ook wil ik graag de tweede corrector, Stefan Frank, bedanken voor het nemen van de tijd voor het nakijken en beoordelen van deze bachelorscriptie.

Daarnaast wil ik graag de 160 respondenten, die soms van heinde en verre kwamen om deel te nemen aan het experiment, bedanken. Dit onderzoek zou zonder hen niet geslaagd zijn.

Tenslotte wil ik graag mijn familie en vrienden bedanken, die mij in deze scriptieperiode bleven motiveren door te zetten, zodat ik straks met trots mijn bachelor diploma in ontvangst kan nemen.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Julia Munsters

Inhoud

Abstract	2
Voorwoord	3
Inleiding	5
Dual Process Theory	6
Foreign Language Effect (FLE)	6
Modaliteit: auditief versus visueel.....	8
Huidige studie.....	8
Methode.....	10
Resultaten	14
Conclusie en discussie.....	16
Referenties.....	19
Bijlagen	21
Bijlage 1: Dilemma's in het Nederlands	21
Bijlage 2: Dilemma's in het Engels.....	24
Bijlage 3: Vragenlijst bij Nederlandse conditie.....	27
Bijlage 4: Vragenlijst bij Engelse conditie	29

Inleiding

Wereldwijd komen mensen dagelijks voor dilemma's te staan. Dit kunnen relatief kleine dilemma's zijn: 'Kook ik vanavond pasta of aardappelen?' of 'Trek ik een jas aan of niet?'. De consequenties bij deze dilemma's zijn niet erg groot: als je voor pasta kiest, eet je die dag geen aardappelen en wanneer je zonder jas de deur uit gaat, kun je het gedurende de dag koud krijgen. Mensen kunnen ook voor dilemma's van een andere soort komen te staan, waaraan grotere consequenties verbonden zijn en die gaan over het onderscheid tussen 'goed' en 'kwaad'. Deze zogenaamde 'morele dilemma's' dwingen mensen te kiezen tussen twee situaties, waaraan in beide gevallen nadelige gevolgen kleven. Deze gevolgen kunnen van toepassing zijn op het individu, maar ook op het grotere goed. Je zou denken dat de beslissing die je neemt in een moreel dilemma, onder alle omstandigheden gelijk blijft. Je hebt er immers goed over nagedacht en je normen en waarden veranderen niet zomaar. Toch blijkt uit eerder onderzoek dat het aanbieden van morele dilemma's in een tweede taal (L2) invloed kan hebben op de morele beslissingen die je maakt. Deze beslissingen kunnen anders zijn dan in een eerste taal (L1) (Costa, Foucart, Hayakawa et al., 2014; Geipel, Hadjichristidis & Surian, 2015; Cipolletti, McFarlane & Weissglass, 2016). Dit wordt het *Foreign Language Effect (FLE)* genoemd.

Het huidige onderzoek repliceert deels het voorgaande onderzoek naar het *FLE*. In dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre het aanbieden van morele dilemma's in een L2 invloed heeft op de morele beslissingen die worden genomen ten opzichte van het aanbieden van dezelfde morele dilemma's in de L1. Voorgaand onderzoek heeft zich gericht op verschillende taalparen, maar in dit onderzoek wordt een taalpaar bekeken dat nog niet eerder is onderzocht, namelijk Nederlands en Engels. Uit onderzoek van *Education First* naar de taalvaardigheid van het Engels bij mensen die Engels niet als moedertaal hebben, eindigden Nederlanders op de eerste plaats. (AD, 2017) Kenmerkend voor het taalpaar dat centraal staat in dit onderzoek, is de hoge L2 taalvaardigheid van de participanten. Uit onderzoek van Çavar en Tytus (2018) blijkt het *FLE* effect niet op te treden bij participanten die beide talen goed beheersen en regelmatig gebruiken. Het is mogelijk dat eenzelfde effect ook zou kunnen optreden bij het taalpaar dat in dit onderzoek centraal staat.

Bovendien zullen de morele dilemma's in dit onderzoek zowel visueel als auditief aangeboden worden. In het onderzoek van Costa et al. (2014) en andere onderzoeken naar morele dilemma's in een vreemde taal (Costa et al., 2014; Geipel et al., 2015; Cipolletti et al., 2016), werden de morele dilemma's visueel (in geschreven tekstvorm) aangeboden. In het

huidige onderzoek wordt bekeken in hoeverre de modaliteit invloed heeft op het nemen van morele beslissingen. Dit is van belang omdat men in het dagelijks leven namelijk niet alleen in aanraking komt met visuele morele dilemma's, bijvoorbeeld in e-mails, maar ook in bijvoorbeeld vergaderingen of gesprekken voor auditieve morele dilemma's in een L2 komt te staan. Zo worden bijvoorbeeld in de vergaderingen van de Europese Unie en de Verenigde Naties belangrijke en ingrijpende beslissingen genomen in een voor de meeste deelnemers tweede taal. Wanneer blijkt dat deze beslissingen in een tweede taal andere uitkomsten opleveren dan in de L1, kan het bewustzijn van dit verschil van groot belang zijn.

Dual Process Theory

Het onderzoek naar het nemen van morele beslissingen bij volwassenen legde de nadruk vroeger voornamelijk op de gecontroleerde rationele processen die hierbij worden geactiveerd en verantwoordelijk zouden zijn bij het nemen van dergelijke beslissingen (Kohlberg, 1969; Turiel 1983). Recenter onderzoek benadrukt de rol van intuïtie en emotionele processen in het volwassen brein bij het nemen van morele beslissingen. Zo wordt het nemen van morele beslissingen door Haidt (2001, p.187) in zijn onderzoek gedefinieerd als: "Evaluating the (good vs. bad) actions or character of a person that are made with respect to a set of virtues held to be obligatory by a culture or subculture".

In het onderzoek van Greene et al. (2008) werd de zogenaamde *dual process theory* met betrekking tot het nemen van morele beslissingen voorgesteld. In deze theorie wordt moreel redeneren uitgevoerd op basis van minimaal twee processen: intuïtieve, meer automatische processen en rationele, meer gecontroleerde processen. In een moreel dilemma stimuleren de intuïtieve processen beslissingen die de rechten van een individu beschermen, de zogenaamde deontologische beslissingen. De rationele processen stimuleren de beslissingen die de belangen van het grotere goed behartigen, de zogenaamde utilitaristische beslissingen. De verhouding tussen deze processen kan variëren bij het maken van een beslissing over een moreel dilemma, waardoor er meer of minder deontologische of utilitaristische beslissingen worden gemaakt.

Foreign Language Effect (FLE)

Er zijn verschillende factoren die het nemen van morele beslissingen beïnvloeden. Zo kunnen bijvoorbeeld stress, achtergrondgeluid en het verschil in cognitieve belasting tussen de L1 en

L2 ervoor zorgen dat er meer utilitaristische antwoorden worden gegeven (Youssef et al., 2012, Seidel & Prinz, 2013, Greene et al., 2008). Een andere belangrijke factor, die morele beslissingen lijkt te beïnvloeden, is taal. In een L2 blijken mensen andere keuzes te maken dan in de L1. Dit wordt het *Foreign Language Effect (FLE)* genoemd.

Keysar, Hayakawa en An (2011) vonden dat mensen in een L2 andere keuzes maakten dan in hun L1. Zij geven hiervoor als verklaring dat mensen in een L2 meer afhankelijk zijn van systematische processen bij het maken van beslissingen dan in de L1. Hierdoor worden meer utilitaristische beslissingen gemaakt. Daarnaast activeert een L2 minder emotie dan een L1, waardoor er ook meer gebruik gemaakt wordt van systematische- en niet van emotionele processen.

Costa et al. (2014) koppelden het *FLE* aan de *dual process theory*. Zij onderzochten of het aanbieden van morele dilemma's in de L2 van de participanten meer utilitaristische beslissingen zou opleveren dan in de L1. Deze koppeling maakten zij vanuit de verwachting dat de L2 minder intense emotionele reacties oproept dan de L1 en daardoor resulteert in een grotere hoeveelheid utilitaristische beslissingen. Om dit te onderzoeken maakten zij gebruik van het zogenaamde *Trolley dilemma* (Thomson, 1985). In dit dilemma rijdt een ontspoorde trein richting vijf werklieden op het spoor. Er zijn twee versies van dit dilemma: de *Footbridge*-versie en de *Switch*-versie. In de *Footbridge*-versie kunnen de levens van de vijf werklieden gered worden, door een dikke man van de loopbrug te duwen, zodat de trein tot stilstand komt. Participanten worden na het lezen van dit dilemma voor de keuze gesteld: grijp je in of doe je niets? Het ingrijpen wordt gezien als een utilitaristische keuze, omdat hierbij centraal staat wat gunstig is voor het grotere goed, namelijk het redden van zoveel mogelijk levens. Wanneer een participant besluit niets te doen wordt dit gezien als een deontologische keuze, omdat hier de gevolgen voor een individu centraal staan.

In de *Switch*-versie daarentegen kunnen de vijf werklieden gered worden door het overhalen van een hendel, waardoor de richting van de trein verandert en niet vijf, maar slechts een persoon zal overlijden. Hierbij is het overhalen van de hendel de utilitaristische keuzemogelijkheid en het niet ingrijpen de deontologische keuzemogelijkheid. Het *Footbridge*-dilemma wordt gezien als een persoonlijk dilemma, omdat het duwen van de man ingaat tegen veel principes en moeilijk voorstelbaar is. Het *Switch*-dilemma wordt echter als minder emotioneel aversief gezien, omdat hierbij enkel een hendel overgehaald wordt.

Costa et al. (2014) vonden in hun experimenten bewijs voor het *FLE*. De verklaring hiervoor werd gevonden in het feit dat de L2 minder emotionele activiteit oproept, waardoor een meer analytisch proces wordt geactiveerd. Ook is er een grotere emotionele afstand in een

L2. Hierdoor wordt een meer analytisch proces geactiveerd en worden meer utilitaristische keuzes gemaakt. Geipel, Hadjichristidis en Surian (2015) reproduceerden het onderzoek van Costa et al. (2014) deels, maar voegden nieuwe dilemma's toe aan de twee *Trolley* dilemma's. Deze nieuwe set dilemma's kan worden ingedeeld in twee categorieën: in de ene categorie dilemma's worden algemeen geldende normen en waarden overschreden en in de andere categorie niet. In dit onderzoek werd invloed van de L2 op het maken van morele beslissingen gevonden. Hiervoor werd een andere oorzaak gegeven, namelijk de gereduceerde activatie van sociale en morele normen tijdens het maken van een morele beslissing.

Modaliteit: auditief versus visueel

In de voorgaande onderzoeken werd voornamelijk gebruik gemaakt van visuele dilemma's in de experimenten. In het huidige onderzoek wordt bekeken of het auditief aanbieden van morele dilemma's hetzelfde effect teweeg brengt als het visueel aanbieden hiervan.

Voorgaand onderzoek heeft aangetoond dat bepaalde woorden en zinnen meer emotie opwekken, wanneer participanten deze hoorden in plaats van lezen in de L1. Ook blijken participanten in de L1 makkelijker scheldwoorden te gebruiken, wat de grotere emotionele afstand tot later geleerde talen bevestigt (Caldwell-Harris & Ayçiçeği-Dinn, 2009; Harris, Ayçiçeği, & Gleason, 2003; Harris, Gleason, & Ayçiçeği, 2006).

Met de persoonlijke dilemma's in het huidige experiment wordt ook geprobeerd emotie op te wekken, zodat gekeken kan worden of in een L2 meer utilitaristische keuzes gemaakt worden dan in de L1 en of de modaliteit waarin de dilemma's worden aangeboden invloed heeft.

Huidige studie

Het doel van de huidige studie is om de robuustheid van het *FLE* te onderzoeken. Ten eerste wordt er onderzocht of Nederlands-Engelse participanten meer utilitaristische keuzes maken in hun L2 (Engels), dan in hun L1 (Nederlands). De verwachting hierbij is dat in de Engelse conditie het percentage utilitaristische beslissingen hoger zal liggen dan in de Nederlandse (Costa et al., 2014; Geipel et al., 2015). Vanwege de hoge taalvaardigheid van de sprekers van dit taalpaar is het mogelijk dat het *FLE* bij het taalpaar Nederlands-Engels niet optreedt (Çavar & Tytus, 2018).

Daarnaast wordt onderzocht of het type dilemma van invloed is op het percentage utilitaristische keuzes dat wordt gemaakt. De verwachting hierbij is dat bij de persoonlijke dilemma's het *FLE* duidelijker meetbaar is, vanwege de emoties die deze dilemma's opwekken (Costa, Foucart, Hayakawa et al., 2014; Caldwell-Harris & Ayçiçeği-Dinn, 2009; Geipel, Hadjichristidis & Surrian, 2015; Çavar & Tytus, 2018). Tenslotte wordt ook onderzocht of de modaliteit waarin morele dilemma's worden aangeboden, hierbij invloed heeft op het percentage utilitaristische keuzes. De verwachting hierbij is dat participanten in de auditieve conditie minder utilitaristische keuzes maken dan in de visuele conditie (Caldwell-Harris & Ayçiçeği-Dinn, 2009; Harris, Ayçiçeği, & Gleason, 2003; Harris, Gleason, & Ayçiçeği, 2006).

Methode

Participanten. In totaal zijn 160 participanten getest. Zij kregen willekeurig een Nederlandse of een Engelse versie van het experiment aangeboden. Na afloop bleek een bestand niet te werken bij de Nederlandse versie, dus zijn in totaal 159 participanten getest. ($M_{leeftijd} = 24.36$, $SD_{leeftijd} = 10.70$, 63 mannen) getest. Voor het Nederlands werden in totaal 79 participanten ($M_{leeftijd} = 26.00$, $SD_{leeftijd} = 13.38$, 31 mannen) getest. Ook voor het Engels werden in totaal 80 participanten ($M_{leeftijd} = 22.74$, $SD_{leeftijd} = 6.84$, 32 mannen) getest.

De participanten, waarbij de Engelse versie van het experiment is afgenomen, begonnen gemiddeld op een leeftijd van negen jaar ($M_{Eng_onset} = 9.34$, $SD_{Eng_onset} = 2.51$) met het leren van Engels. Zij werden ook gevraagd hun taalvaardigheid in het Engels in te schatten op het gebied van lezen, luisteren, schrijven en spreken. Dit gaven zij aan op een 5-punts Likertschaal (1= geen kennis, 2= beginner, 3= gemiddeld, 4= gevorderd, 5 = zoals mijn moedertaal). Zij beoordeelden hun algemene vaardigheden gemiddeld met een score van 3.79 ($SD = 0.56$) en hun leesvaardigheid in het Engels met een score van 3.56 ($SD = 0.74$).

Vier participanten werden uitgesloten tijdens de analyses, omdat uit de vragenlijst bleek dat Nederlands niet hun L1 was. Verder werden de gegevens van twee participanten niet correct opgeslagen, vanwege een fout in de software. Tenslotte werd nog een participant uitgesloten, omdat deze te jong was om deel te nemen aan het onderzoek. Uiteindelijk werden in totaal 153 participanten meegenomen in de analyses.

Het experiment is goedgekeurd door de Ethische commissie van de Radboud Universiteit te Nijmegen.

Materiaal. Het materiaal bestond uit tien dilemma's: de door Costa et al. (2008) aangeboden dilemma's, namelijk het *Footbridge* dilemma en het *Switch* dilemma en acht nieuwe dilemma's (*Huilende baby*, *Vitamines*, *Verloren Portemonnee*, *Belasting*, *Planttransport*, *Trein of Bus*, *Spaghetti* en *Renovatie* (zie bijlage 1 en 2)). *Footbridge*, *Huilende baby* en *Vitamines* zijn persoonlijke dilemma's. Persoonlijke morele dilemma's bevatten (a) ernstige lichamelijke schade (b) toegebracht aan een of meerdere individuen, die (c) niet het resultaat is van het afwenden van een bestaand gevaar. (Greene et al., 2008, p. 1146). *Switch*, *Verloren portemonnee* en *Belasting* daarentegen zijn onpersoonlijke dilemma's. De dilemma's *Trein of bus*, *Spaghetti*, *Renovatie* en *Planttransport* dienen als afwisseling tussen de persoonlijke en onpersoonlijke dilemma's, als *fillers*. Daarnaast dienen deze dilemma's, in de Engelse versie van het experiment, als taaltoets om te testen of de

dilemma's worden begrepen. Wanneer deze dilemma's begrepen worden, wordt hier een hoger percentage utilitaristische antwoorden verwacht dan in de Nederlandse versie.

De oorspronkelijk Engelse dilemma's zijn door twee moedertaalsprekers van het Nederlands met een hoog niveau Engels vertaald naar het Nederlands. De verschillende dilemma's werden zowel visueel als auditief aangeboden. De dilemma's zijn ingesproken door een mannelijke spreker van het Nederlands met een hoge taalvaardigheid in het Engels. De opnames zijn in 32 bit, 44100 Hz Adobe Audition gemaakt. Deze spreker heeft zowel de Nederlandse als de Engelse dilemma's ingesproken, dit om te voorkomen dat een effect van spreker zou optreden, bijvoorbeeld doordat de ene spreker een duidelijkere manier van spreken heeft dan een andere.

Tot het materiaal behoort ook de vragenlijst, die na afloop van het experiment aangeboden wordt in de taal van het experiment (Zie bijlage 3 en 4). In deze vragenlijst wordt ingegaan op enkele kenmerken van de spreker uit het auditieve gedeelte. Daarnaast wordt gevraagd naar een inschatting van de eigen taalvaardigheid op het gebied van lezen, luisteren, schrijven en spreken in zowel het Engels als het Nederlands. Tenslotte wordt gevraagd naar enkele persoonskenmerken van de participant die relevant zijn voor het onderzoek, bijvoorbeeld de moedertaal, of er sprake is van gehoor- of zichtproblemen en de leeftijd.

Design. Het experiment heeft een 2 (conditie) bij 2 (modaliteit) bij 2 (type dilemma) design. De conditie, Nederlands versus Engels, wordt between-subjects gemeten. Participanten kregen een Nederlandse- of een Engelse versie van het experiment. De modaliteit, auditief of visueel, wordt within-subjects gemeten. Participanten krijgen zowel een auditief als een visueel gedeelte aangeboden in het experiment. Het type dilemma, persoonlijk of onpersoonlijk, wordt ook within-subjects gemeten. Er wordt gemeten of participanten de vraag over de dilemma's: 'vind je het gepast dat X, zodat X?' met ja of met nee beantwoorden. Hiermee wordt bekeken of de participanten eerder een deontologische of een utilitaristische beslissing maken.

De dilemma's werden gerandomiseerd aangeboden. Participanten kregen nooit hetzelfde dilemma in zowel het auditieve en het visuele gedeelte. Ook kwamen *Footbridge* en *Switch* niet beide in een taal voor, vanwege de gelijkenis van deze dilemma's.

Procedure. De participanten werden door de onderzoekers persoonlijk benaderd om deel te nemen aan het experiment. Zij werden gevraagd, in een stille ruimte, plaats te nemen achter een laptop met koptelefoon. Participanten dienden vooraf een toestemmingsformulier in te vullen, vanwege de emoties die bepaalde morele dilemma's in het experiment zouden kunnen oproepen. Na het geven van een korte, mondelinge instructie kregen de participanten

willekeurig een Engelse of Nederlandse versie van het experiment aangeboden met behulp van het *open source* programma *OpenSesame* (Mathôt, Schreij & Theeuwes, 2012).

Vervolgens startte het experiment in willekeurige volgorde met het gerandomiseerde auditieve- of visuele deel van het experiment. Op het scherm verscheen voorafgaand aan het experiment nogmaals de instructie, waarin ook benadrukt werd dat de antwoorden op de vragen strikt vertrouwelijke en anoniem zouden blijven. Hierna konden de participanten zelf besluiten te beginnen, door de spatiebalk in te drukken.

Auditieve gedeelte: Ieder experiment startte met hetzelfde oefenitem (*Spaghetti*), zodat de participant bekend kon raken met de procedure van het experiment. Hierna volgden de dilemma's in gerandomiseerde volgorde. Na ieder dilemma volgde een vraag met de volgende structuur: 'Vind je het gepast om X, zodat X?' Na het beantwoorden van de vraag met JA of NEE volgde een fixatiepunt, waarna de participant op de spatiebalk diende te klikken om verder te gaan naar het volgende dilemma. Het experiment eindigde met een scherm waarop wordt aangegeven dat dit het einde is van het auditieve gedeelte. Na het auditieve gedeelte van het experiment, werd de participant gevraagd een korte vragenlijst in te vullen over enkele aspecten van de spreker.

Visuele gedeelte: Ieder experiment startte met hetzelfde oefenitem (*Renovatie*), zodat de participant bekend kon raken met de procedure van het experiment. Hierna volgden de dilemma's in gerandomiseerde volgorde. Het visuele experiment heeft een *self-paced reading* karakter. De participant krijgt telkens maximaal twee zinnen per scherm te lezen, waarna doorgeklikt moet worden om het volgende gedeelte te lezen. Op deze manier werd het visuele experiment meer gelijk aan het auditieve experiment. In het auditieve experiment kan namelijk niet opnieuw geluisterd worden. Door de *self-paced reading* methode toe te passen, konden de participanten de tekst niet telkens opnieuw lezen, maar deze verdween zoals ook in het auditieve experiment het geval was. Het dilemma bestond altijd maximaal uit zes schermen. Daarnaast waren de Engelse zinnen bijna identiek aan de Nederlandse. Na ieder dilemma volgt een vraag met de volgende structuur: 'Vind je het gepast om X, zodat X?' Na het beantwoorden van de vraag met JA of NEE volgt een fixatiepunt, waarna de participant op de spatiebalk dient te klikken om verder te gaan naar het volgende dilemma. Het experiment eindigt met een scherm waarop wordt aangegeven dat dit het einde is van het visuele gedeelte.

Na het afnemen van beide delen van het experiment, werden de participanten gevraagd een korte vragenlijst in te vullen. Hierin werd gevraagd naar hun begrip van zowel het Nederlands en het Engels op het gebied van lezen, schrijven, luisteren en spreken op een

schaal van 1 t/m 5. (1=geen kennis, 2=beginner, 3=gemiddeld, 4=gevorderd, 5=zoals mijn moedertaal. Daarnaast werden zij gevraagd de leeftijd in te vullen waarop zij begonnen met het leren van zowel het Nederlands als het Engels. Verder werd gevraagd naar enkele persoonsgegevens en de taalvaardigheid van de participanten in zowel het Engels als het Nederlands.

In totaal duurde het afnemen van het experiment en het invullen van de vragenlijst ongeveer een kwartier tot twintig minuten.

Resultaten

Tabel 1 toont de gemiddelde percentages utilitaristische beslissingen per conditie (Nederlands vs. Engels), type dilemma (persoonlijk vs. onpersoonlijk) en modaliteit (auditief vs. visueel).

Tabel 1: De gemiddelde percentages utilitaristische beslissingen per conditie, type dilemma en modaliteit.

	Conditie	Gemiddelde (<i>M</i>)	Standaard deviatie (<i>SD</i>)	<i>N</i>
Auditief				
persoonlijk	Nederlands	0.49	0.43	77
	Engels	0.67	0.40	76
onpersoonlijk	Nederlands	0.52	0.42	77
	Engels	0.49	0.44	76
Visueel				
persoonlijk	Nederlands	0.27	0.40	77
	Engels	0.38	0.43	76
onpersoonlijk	Nederlands	0.31	0.39	77
	Engels	0.37	0.37	76

Uit de tabel blijkt dat de gemiddelde score van participanten in de Nederlandse conditie bij de auditieve, persoonlijke dilemma's ($M = 0.49$, $SD = 0.43$), lager lag dan die van de participanten in de Engelse conditie ($M = 0.67$, $SD = 0.40$).

De gemiddelde score in de Nederlandse conditie bij de auditieve, persoonlijke dilemma's ($M = 0.49$, $SD = 0.43$) lag hoger dan de gemiddelde score in de Nederlandse conditie bij de visuele, persoonlijke dilemma's ($M = 0.27$, $SD = 0.40$). In het Engels lag het gemiddelde van de auditieve, persoonlijke dilemma's ($M = 0.67$, $SD = 0.40$) ook hoger dan het gemiddelde van de visuele, persoonlijke dilemma's ($M = 0.38$, $SD = 0.43$).

Uit een 2 (modaliteit: auditief vs. visueel) x 2 (type dilemma: persoonlijk vs. onpersoonlijk) x 2 (conditie: Nederlands vs. Engels) mixed ANOVA, gedraaid op de gemiddelden van alle

persoonlijke dilemma's samen en alle onpersoonlijke dilemma's samen, bleek het volgende. Er was een significant hoofdeffect voor modaliteit ($F(1,151)=41.53, p<0.001$). Participanten in de auditieve conditie ($M=0.54, SD=0.022$) antwoordden vaker met 'JA', dus gaven meer utilitaristische antwoorden dan de participanten in de visuele conditie ($M=0.33, SD=0.42$). Daarnaast bleek een significant hoofdeffect voor conditie ($F(1,151)=765.18, p<0.001$). De participanten in de Engelse conditie ($M=0.48, SD=0.22$) antwoordden vaker met 'JA' dan de participanten in de Nederlandse conditie ($M=0.40, SD=0.22$).

Tot slot was er een marginaal interactie-effect gevonden tussen *type dilemma* en *conditie* ($F(1,151)=3.66, p=0.06$). Het type dilemma, persoonlijk of onpersoonlijk, had geen invloed op de mate waarin utilitaristische keuzes gemaakt werden in de verschillende condities (Nederlands of Engels).

De overige hoofdeffecten en interactie-effecten waren niet significant (alle p -waarden >1). Tabel 2 geeft een compleet overzicht van alle resultaten van de mixed ANOVA.

Tabel 2: Overzicht resultaten van mixed ANOVA.

Effecten	F	df1	df2	p -waarde
Conditie	5.79	1	149	.02
Modaliteit	40.34	1	149	<.001
Type dilemma	.46	1	149	.50
Conditie * Modaliteit	.23	1	149	.64
Conditie * Type dilemma	3.76	1	149	.054
Modaliteit*Type dilemma	1.61	1	149	.21
Conditie * Modaliteit * Type dilemma	1.87	1	149	.17

Conclusie en discussie

Het doel van dit onderzoek was te kijken of het *FLE* optreedt bij het taalpaar Nederlands en Engels en of de modaliteit (auditief of visueel) en het type dilemma (persoonlijk of onpersoonlijk) hierop invloed hebben. Er werden zowel auditieve als visuele dilemma's aangeboden aan Nederlands-Engelse participanten. De helft van de participanten kreeg de Nederlandse versie van het experiment aangeboden en de andere helft de Engelse versie.

Uit de resultaten bleek, ten eerste, dat de participanten in de Engelse conditie, zoals verwacht, vaker een utilitaristisch antwoord gaven dan de participanten in de Nederlandse conditie. Dit resultaat is in lijn met voorgaande onderzoeken naar het *FLE* (Keysar et al., 2011, Costa et al., 2014, Geipel et al., 2015, Cipoletti et al., 2016). Çavar & Tytus (2018) vonden geen *FLE* bij taalparen, waarbij de taalvaardigheid van de L2 van de participanten hoog was. Het in dit experiment gevonden resultaat lijkt erop te wijzen dat, ondanks de hoge taalvaardigheid van de Nederlandse participanten in het Engels, het *FLE* weldegelijk optreedt. Wellicht is het *FLE* groter bij een taalpaar, waarbij de Nederlanders een minder goede beheersing van de L2 hebben, zoals in het Duits of Frans. Dit zou vervolgonderzoek moeten uitwijzen.

In voorgaande onderzoeken naar het *FLE* werden morele dilemma's enkel visueel aangeboden. In dit onderzoek werden de dilemma's zowel visueel als auditief aangeboden. Participanten gaven in het auditieve deel van het experiment vaker een meer utilitaristisch antwoord dan in het visuele deel. Dit gevonden effect kan te maken hebben met de hogere emotionaliteit die geactiveerd wordt wanneer participanten luisteren naar een verhaal in tegenstelling tot het lezen ervan. (Caldwell-Harris & Ayçiçeği-Dinn, 2009; Harris, Ayçiçeği, & Gleason, 2003; Harris, Gleason, & Ayçiçeği, 2006).

Het gevonden verschil kan ook te maken hebben met een verschil in vaardigheid tussen lezen en luisteren in de L2 van de participanten. In vervolgonderzoek zal de vaardigheid van de participanten op het gebied van lezen en luisteren voorafgaand aan het onderzoek moeten worden vastgesteld, zodat bepaald kan worden of dit verschil in vaardigheid de oorzaak is van het gevonden effect. In het huidige onderzoek is hier niet naar gekeken, maar een mogelijk verschil in vaardigheid zou de gevonden verschillen tussen de auditieve- en visuele versie kunnen verklaren.

Daarnaast was het niet altijd geheel stil tijdens de afname van het experiment, doordat er meerdere participanten in dezelfde ruimte aan het experiment deelnamen, maar niet altijd tegelijk startten. Hierdoor kan de concentratie van sommige participanten niet optimaal

geweest zijn. Daarnaast werden de participanten bijna allemaal tussen colleges of andere werkzaamheden door benaderd om deel te nemen aan het experiment, sommigen kunnen hierdoor gehaast het experiment hebben volbracht. Ook was de motivatie om deel te nemen niet bij alle participanten hoog, vanwege het feit dat er geen beloning tegenover de deelname aan het experiment stond. Dit zou geresulteerd kunnen hebben in het niet goed lezen van de vraag of het niet goed luisteren naar de spreker. In vervolgonderzoek zou gezocht moeten worden naar een moment waarop participanten in stilte deel kunnen nemen en zou een beloning wellicht de motivatie om deel te nemen, kunnen verhogen.

Naar aanleiding van de onderzoeken van Costa et al (2014) en Geipel et al. (2015) was de verwachting dat het type dilemma van invloed zou zijn op het percentage utilitaristische beslissingen. In het onderzoek werd hier slechts een marginaal effect gevonden. Het percentage utilitaristische keuzes was bij de persoonlijke dilemma's in het Engels hoger dan in het Nederlands. Bij de onpersoonlijke dilemma's was het Engels nagenoeg gelijk aan het Nederlands. Dit is in lijn met wat door Costa et al. (2014) wel significant werd gevonden.

Een oorzaak hiervoor zou de steekproefgrootte kunnen zijn, die door enkele uitsluitingen niet optimaal was. Bij eventuele reproductie van dit onderzoek, zou gepoogd moeten worden een grotere steekproef uit te voeren, zodat hier wellicht wel een significant effect gevonden kan worden. Daarnaast kan het zijn dat de extreme onderwerpen van de dilemma's een oorzaak vormen voor het uitblijven van een effect van het type dilemma. De situaties die in de korte verhalen werden geschetst, zijn voor de participanten lastig voor te stellen. In eventueel vervolgonderzoek kan het interessant zijn te kijken of *FLE* ook optreedt bij wat meer alledaagse dilemma's, die beter aansluiten bij de belevingswereld van de participanten (in het huidige geval voornamelijk studenten).

Tijdens het afnemen van het experiment ontstond bij enkele participanten verwarring over de vraag 'Vind je het gepast om X, zodat X?', die na ieder dilemma werd gesteld. Deze vraag werd als onduidelijk ervaren. Uit deze vraagstelling blijkt namelijk niet of de participant moet inbeelden dat hij of zij de actie ook daadwerkelijk zelf uitvoert of dat hij de actie van een ander beoordeelt. Het inbeelden van het uitvoeren van de actie levert wellicht meer cognitieve belasting op dan het beoordelen van de actie van een ander. Hierdoor wordt een meer rationeel denkproces geactiveerd volgens de *Dual Process Theory*. Een duidelijkere vraagstelling in het eerste geval, waarbij de participant moet indenken de actie zelf uit te voeren, zou: 'Vind je het gepast om actie X uit te voeren, waardoor resultaat X zal optreden?' zijn. Daarnaast bestonden de antwoordmogelijkheden op de vraagstelling enkel uit de opties JA of NEE in navolging van voorgaand onderzoek naar *FLE*. De participant kon niet op een

schaal aangeven in hoeverre hij of zij het eens was met een bepaalde actie. In vervolgonderzoek zou het beter zijn de participanten de antwoorden op een schaal te laten geven, hiermee kan aangegeven worden in hoeverre de participanten het gepast vinden een bepaalde actie uit te voeren. Hierdoor kunnen subtielere verschillen in de percentages utilitaristische of deontologische antwoorden in kaart gebracht worden.

Het huidige onderzoek draagt bij aan het reeds bestaande onderzoek naar *FLE* door het effect uit te breiden naar het taalpaar Nederlands en Engels. In de Engelse versie van het experiment maakten de participanten meer utilitaristische beslissingen dan in de Nederlandse versie. Daarnaast bleek de modaliteit van invloed: in het auditieve gedeelte lag het percentage utilitaristische beslissingen hoger dan in het visuele gedeelte. In vervolgonderzoek moet de modaliteit, waarin morele dilemma's of tekst wordt aangeboden aan de participanten, niet onderschat worden. Het type dilemma is voor vervolgonderzoek wellicht minder belangrijk, waardoor deze manipulatie niet langer toegepast hoeft te worden.

Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen wat de precieze redenen achter dit effect zijn, maar het is zeker van belang *FLE* niet te onderschatten, ook niet voor taalparen met een hoge taalvaardigheid van L2 bij de participanten, zoals bij het taalpaar Nederlands-Engels. Wanneer beslissingen in een vreemde taal anders blijken te zijn dan de beslissingen die in de moedertaal genomen worden, is het belangrijk hiervan op de hoogte te zijn. Door de internationalisering van ons land, maken moedertaalsprekers van het Nederlands dagelijks in vergaderingen en telefoongesprekken beslissingen in het Engels.

Referenties

- Caldwell-Harris, C.L. & Ayçiçeği-Dinn (2009). Emotion and lying in a non-native language. *International Journal of Psychophysiology*, 71, 193-204.
- Çavar, F. & Tytus, A.E. (2018). Moral judgement and foreign language effect: when the foreign language becomes the second language. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 31(1), 17-28.
- Cipolletti, H., McFarlane, S. & Weissglass (2016). The Moral Foreign-Language Effect. *Philosophical Psychology*, 29(1), 23-40.
- Costa, A., Foucart, A., Arnon, I., Aparici & M., Apesteguia, J. (2013). “Piensa” twice: On the foreign language effect in decision making. *Cognition*, 130, 236-254.
- Costa, A., Foucart, A., Hayakawa, S., Aparici, M., Apesteguia, J., Heafner & Keysar, B. (2014). Your Morals Depend on Language. *PLoS ONE* 9(4): ex94842. doi: 10.1371/journal.pone.0094842.
- Geipel, J., Constantinos, H. & Surian, L. (2015). How foreign language shapes moral judgment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 59, 8-17.
- Geipel, J., Hadjichristidis C. & Surian, L. (2015). The Foreign Language Effect on Moral Judgment: The Role of Emotions and Norms. *PLoS ONE* 10(7): e0131529. doi:10.1371/journal.pone.0131529.
- Greene, J.D., Morelli, S.A., Lowenberg, K. Nystrom, L.E. & Cohen, J.D. (2008). Cognitive load selectively interferes with utilitarian moral judgment. *Cognition*, 107, 1144-1154.
- Grusec, J.E., & Hastings, P.D. (Eds.) (2007). *Handbook of socialization: Theory and research*. New York: Guilford Press.
- Hayakawa, S., Tannenbaum, D., Costa, A., Corey, J.D. & Keysar, B. (2017). Thinking More or Feeling Less? Explaining the Foreign-Language Effect on Moral Judgment. *Psychological Science*, 28(10), 1387-1397.
- Keysar, B., Hayakawa, S.L. & An, S.G. (2012) The Foreign-Language Effect: Thinking in a Foreign Tongue Reduces Decision Biases. *Psychological Science*, 23(6), 661-668.

- Koolhof, K. (2017, 9 november). 'Nederlanders het best in Engels: hoe goed is dat van jou?' AD. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl/binnenland/nederlanders-het-best-in-engels-hoe-goed-is-dat-van-jou~a26df6e2/> op 18-12-2018.
- Lev-Ari, S. & Keysar, B. (2010). Why don't we believe non-native speakers? The influence of accent on credibility. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 1093-1096.
- Mathôt, S., Schreij, D. & Theeuwes, J. (2012). OpenSesame: An open source, graphical experiment builder for the social sciences. *Behavior Research Methods*, 44(2), 314-324. Doi:10/3758/s13428 011 0168 7.
- Seidel, A. & Prinz, J. (2013). Sound morality: irritating and icky noises amplify judgments in divergent moral domains. *Cognition*, 127(1), 1-5.
- Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. New York: Cambridge University Press.
- Youssef, F.F., Dookeram, K., Basdeo, V., Francis, E., Doman, M., Mamed, D., Maloo, S., Degannes, J., Dobo, L., Ditshotlo, P. & Legall, G. (2012). Stress alters personal moral decision making. *Psychoneuroendocrinology*, 37(4), 491-498.

Bijlagen

Bijlage 1: Dilemma's in het Nederlands

Persoonlijke dilemma's

1. Footbridge:

Een op hol geslagen tram dendert over het spoor richting vijf werklieden die gedood zullen worden als de tram zijn koers vervolgt. Jij staat op een loopbrug boven het spoor, tussen de naderende tram en de vijf werklieden. Naast je op de loopbrug staat een onbekende die heel fors is. De enige manier waarop je de levens van de werklui kunt redden, is door deze onbekende man van de brug op het spoor te duwen, zodat zijn forse lichaam de tram zal stoppen. De onbekende zal sterven als je dit doet, maar de vijf werklieden zullen gered zijn. Vind je het gepast om de onbekende op het spoor te duwen om de vijf werklieden te redden?

2. Huilende baby

Vijandige soldaten bezetten je stad. Ze hebben de opdracht om alle achtergebleven bewoners te doden. Jij en een aantal andere inwoners hebben dekking gezocht in de kelder van een groot huis. Buiten hoor je de stemmen van soldaten die gekomen zijn om waardevolle spullen te zoeken in het huis. Jouw baby begint hard te huilen. Je bedekt zijn mond om het geluid te dempen. Als je je hand van zijn mond haalt, zal het huilen de aandacht van de soldaten trekken en zij zullen jou, je kind en de andere mensen die zich in de kelder verstoppen, doden. Om jezelf en de anderen te redden, moet je je kind laten stikken tot hij sterft. Vind je het gepast om je kind te laten stikken om jezelf en de andere inwoners te redden?

3. Vitamines

Jij bent de leider van een bergsportexpeditie die gestrand is in de wildernis. Jouw expeditie bestaat onder andere uit een familie van zes die een genetisch veroorzaakt vitaminetekort heeft. Bij een aantal mensen bevatten de nieren grote hoeveelheden van die vitamine. Er is een zo'n persoon in jouw groep. De enige manier waarop je de zes levens van die familie kunt redden is door een van de nieren van de man te verwijderen om zo de noodzakelijke vitamines te extraheren uit de nier. De man zal niet sterven als je dit doet, maar zijn gezondheid zal achteruitgaan. De man verzet zich tegen dit plan, maar jij hebt de macht om te doen wat jou goed lijkt. Vind je het gepast om de nier van de man gedwongen te verwijderen om de levens van de zes mensen met het vitaminetekort te redden?

Onpersoonlijke dilemma's

1. Verloren portemonnee

Je loopt door de straat als je langs een portemonnee loopt die op de grond ligt. Je opent de portemonnee en komt erachter dat deze honderden euro's in contanten bevat, maar ook het rijbewijs van de eigenaar. Uit de creditcards en andere spullen in de portemonnee blijkt dat de eigenaar heel erg rijk moet zijn. Jij hebt daarentegen veel meegemaakt de laatste tijd en je zou echt wat extra geld kunnen gebruiken. Je overweegt om de portemonnee terug te sturen zonder het geld, zodat je het geld zelf kunt houden. Vind je het gepast om het geld dat in de portemonnee te houden om zo meer geld voor jezelf te hebben?

2. Belasting

Je bent de eigenaar van een klein bedrijf dat de eindjes aan elkaar probeert te knopen. Het komt in je op dat je je belastingen zou kunnen verlagen door te doen alsof sommige persoonlijke uitgaven zakelijke uitgaven zijn. Je zou bijvoorbeeld kunnen doen alsof de stereo-installatie in je slaapkamer gebruikt wordt in de lounge-ruimte op kantoor of dat je etentjes met je partner etentjes met cliënten zijn. Vind je het gepast om te doen alsof bepaalde persoonlijke uitgaven zakelijke uitgaven zijn om zo je belastingen te verlagen?

3. Switch

Je zit aan het stuur van een op hol geslagen tram die op een wissel afrijdt. Op het linkerspoor zijn vijf mensen aan het werk. Op het rechterspoor werkt een enkel persoon. Als je niets doet zal de tram het linkerspoor opgaan en de vijf mensen doden. De enige manier om de dood van deze mensen te voorkomen is het omzetten van een knopje dat ervoor zorgt dat de tram van spoor wisselt en de dood van één persoon zal veroorzaken. Vind je het gepast om het knopje in te drukken en zo het leven van de vijf mensen te redden?

Oefenitems / Fillers

1. Planttransport

Je hebt een aantal planten gekocht en moet ze nu naar huis brengen. De winkel is ongeveer 5 kilometer van je huis vandaan. Je hebt plastic in de kofferbak van je auto gelegd. Dit plastic kan de modder van de meeste planten die je hebt gekocht opvangen. Vind je het gepast om twee keer te rijden om de bekleding van je auto te beschermen tegen de modder?

2. Trein of bus?

Je moet van Nijmegen naar Amsterdam reizen om een bijeenkomst bij te wonen die om 2 uur start. Je kan de trein of de bus nemen. Wanneer je de trein neemt ben je net op tijd voor de bijeenkomst. De bus komt een uur eerder aan, maar deze bus is soms een paar uur te laat vanwege drukte in het verkeer. Het zou fijn zijn als je een extra uur voor de bijeenkomst had, maar je mag écht niet te laat komen. Vind je het gepast om de trein in plaats van de bus te nemen om zeker te weten dat je op tijd komt voor je bijeenkomst?

3. Spaghetti

Je hebt besloten dat je zuiniger wilt leven. Gisteren heb je spaghetti met verse ingrediënten gemaakt voor twee dagen. Nu je thuis bent, heb je toch niet zo'n zin in die spaghetti. Als je het vandaag niet opeet, kun je het morgen eten. Vind je het gepast om iets af te halen waar je meer zin in hebt dan in de spaghetti?

4. Renovatie:

Je hebt sinds kort nieuwe burens. Zij zijn bezig met het verbouwen van hun huis. Dit doen ze in de avonden, omdat ze overdag moeten werken. Het verbouwen geeft tot één uur in de nacht geluidsoverlast. Je wilt graag om tien uur gaan slapen, aangezien je de volgende ochtend om half zes op moet voor je werk. Vind je het gepast om je buurman aan te spreken op het geluidsoverlast, zodat jij een goede nachtrust kunt hebben?

Bijlage 2: Dilemma's in het Engels

Persoonlijke dilemma's

1. Footbridge

A runaway trolley is heading down the tracks toward five workmen who will be killed if the trolley proceeds on its present course. You are on a footbridge over the tracks, in between the approaching trolley and the five workmen. Next to you on this footbridge is a stranger who happens to be very large. The only way to save the lives of the five workmen is to push this stranger off the bridge and onto the tracks below where his large body will stop the trolley. The stranger will die if you do this, but the five workmen will be saved. Is it appropriate for you to push the stranger on to the tracks in order to save the five workmen?

2. Crying baby

Enemy soldiers have taken over your village. They have orders to kill all remaining civilians. You and some of your townspeople have sought refuge in the cellar of a large house. Outside you hear the voices of soldiers who have come to search the house for valuables. Your baby begins to cry loudly. You cover his mouth to block the sound. If you remove your hand from his mouth his crying will summon the attention of the soldiers who will kill you, your child, and the others hiding out in the cellar. To save yourself and the others you must smother your child to death. Is it appropriate for you to smother your child in order to save yourself and the other townspeople?

3. Vitamins

You are the leader of a mountaineering expedition that is stranded in the wilderness. Your expedition includes a family of six that has a genetically caused vitamin deficiency. A few people's kidneys contain large amounts of this vitamin. There is one such person in your party. The only way to save the lives of the six members of this family is to remove one of this man's kidneys so that the necessary vitamins may be extracted from it. The man will not die if you do this, but his health will be compromised. The man is opposed to this plan, but you have the power to do as you see fit. Is it appropriate for you to forcibly remove this man's kidney in order to save the lives of the six vitamin-deficient people?

Onpersoonlijke dilemma's

1. Lost Wallet

You are walking down the street when you come across a wallet lying on the ground. You open the wallet and find that it contains several hundred euros in cash as well the owner's driver's license. From the credit cards and other items in the wallet it's very clear that the wallet's owner is wealthy. You, on the other hand, have been hit by hard times recently and could really use some extra money. You consider sending the wallet back to the owner without the cash, keeping the cash for yourself. Is it appropriate for you to keep the money you found in the wallet in order to have more money for yourself?

2. Taxes

You are the owner of a small business trying to make ends meet. It occurs to you that you could lower your taxes by pretending that some of your personal expenses are business expenses. For example, you could pretend that the stereo in your bedroom is being used in the lounge at the office, or that your dinners out with your partner are dinners with clients. Is it appropriate for you to pretend that certain personal expenses are business expenses in order to lower your taxes?

3. Switch

You are at the wheel of a runaway trolley quickly approaching a fork in the tracks. On the tracks extending to the left is a group of five railway workmen. On the tracks extending to the right is a single railway workman. If you do nothing the trolley will proceed to the left, causing the deaths of the five workmen. The only way to avoid the deaths of these workmen is to hit a switch on your dashboard that will cause the trolley to proceed to the right, causing the death of the single workman. Is it appropriate for you to hit the switch in order to save the lives of the five workmen?

Oefenitems / Fillers

1. Plant transport

You are bringing home a number of plants from a store that is about 5 kilometers from your home. The trunk of your car, which you've lined with plastic to catch the mud from the plants, will hold most of the plants you've purchased. Is it appropriate for you to make two trips home in order to avoid ruining the upholstery of your car?

2. Train or bus?

You need to travel from Nijmegen to Amsterdam in order to attend a meeting that starts at 2:00PM. You can take either the train or the bus. The train will get you there just in time for your meeting no matter what. The bus is scheduled to arrive an hour before your meeting, but the bus is occasionally several hours late because of traffic. It would be nice to have an extra hour before the meeting, but you cannot afford to be late. Is it appropriate for you to take the train instead of the bus in order to ensure you are not being late for your meeting?

3. Spaghetti

You have decided that you want to live less wasteful. Yesterday you made spaghetti with fresh ingredients for yourself for two days. Now that you are home you do not want to eat the spaghetti. If you do not eat it today, you can eat it tomorrow. Is it appropriate for you to throw away the spaghetti and pick up something you do feel like eating instead of the spaghetti?

4. Renovatie:

You recently got new neighbors. They are renovating their home. They do this in the evenings because they have to work during the day. The renovation gives noise until one o'clock at night. You want to sleep at ten o'clock as you have to get up for work at half past five the next morning. Is it appropriate for you to address your neighbors about the noise, so that you can have a good night's sleep?

Bijlage 3: Vragenlijst bij Nederlandse conditie

Participantcode: _____

Door hieronder je initialen te zetten, geef je ons toestemming om je gegevens anoniem te verwerken voor ons onderzoek.

Initialen: _____

Aspecten van de spreker

Hieronder volgen vier vragen over de spreker. Omcirkel het getal dat voor jou van toepassing is.

1 = helemaal niet mee eens

2 = niet mee eens

3 = niet mee eens, niet mee oneens

4 = mee eens

5 = helemaal mee eens

Ik denk dat Nederlands de moedertaal van de spreker is.

1 2 3 4 5

Bij twijfel: wat denk jij dat de moedertaal van de spreker wel is?.....

Ik vind de spreker betrouwbaar.

1 2 3 4 5

Ik vind de spreker aardig.

1 2 3 4 5

Ik vond de spreker goed te verstaan.

1 2 3 4 5

Draai het blad alsjeblieft nog niet om. De onderzoekers zullen je vertellen wanneer je het andere deel van de vragenlijst mag invullen.

Persoonsgegevens

Vul de volgende vragen zo nauwkeurig mogelijk in.

Geboortedatum:/...../.....

Leeftijd: jaar

Geslacht:

Heb je gehoor- en/of visuele problemen? ja / nee

Zo ja, welke?.....

Hoogst genoten opleiding:

In welk land ben je geboren?.....

Wat is je moedertaal?.....

Welke taal spreek je thuis?.....

Taalvaardigheid

Op welk niveau zou jij je talen inschatten op het gebied van...?

Gebruik hierbij de volgende schaal:

1 = geen kennis 2 = beginner 3 = gemiddeld 4 = gevorderd 5 = zoals mijn moedertaal

Taal	Spreeken	Luisteren	Schrijven	Lezen
Nederlands				
Engels				

Op welke leeftijd (in jaren) begon jij met het leren van deze talen?

Taal	Leeftijd
Nederlands	
Engels	

Hartelijk dank voor je deelname. Je mag de ingevulde enquête weer inleveren bij de studente.

Als je interesse hebt in het doel van het onderzoek, kan de studente je daar nu over vertellen.

Bijlage 4: Vragenlijst bij Engelse conditie

Participantcode: _____

By putting your initials here, you authorize us to process your information anonymously for our research.

Initials: _____

Aspects of the speaker

Below are four questions regarding the speaker. Circle what applies to you.

1 = strongly disagree

2 = disagree

3 = neither agree nor disagree

4 = agree

5 = strongly agree

I think English is the native language of the speaker.

1 2 3 4 5

When in doubt, what do you think the native language of the speaker is?.....

I think the speaker is trustworthy.

1 2 3 4 5

I think the speaker is friendly.

1 2 3 4 5

I understood the speaker well.

1 2 3 4 5

Please do not turn the page. The researchers will tell you when to fill in the other part of the survey.

Personal details

Try to fill in the following questions as accurate as possible.

Date of birth:/...../.....

Age: years

Gender:

Do you have any hearing and/or visual problems? yes / no

In case you do, what kind?.....

Highest level of education:

In what country were you born?

What is your native language?

What language(s) do you speak at home?

Language proficiency

At what level would you assess your language proficiency in terms of...?

Use the following scale:

1 = no knowledge 2 = beginner 3 = average 4 = advanced 5 = native

Language	Speaking	Listening	Writing	Reading
Dutch				
English				

How old (in years) were you when you started to learn the following languages?

Language	Age
Dutch	
English	

Thank you very much for your participation. You can now return the completed survey to the student. If you are interested in the purpose of the study, you can ask the student and she will tell you more.